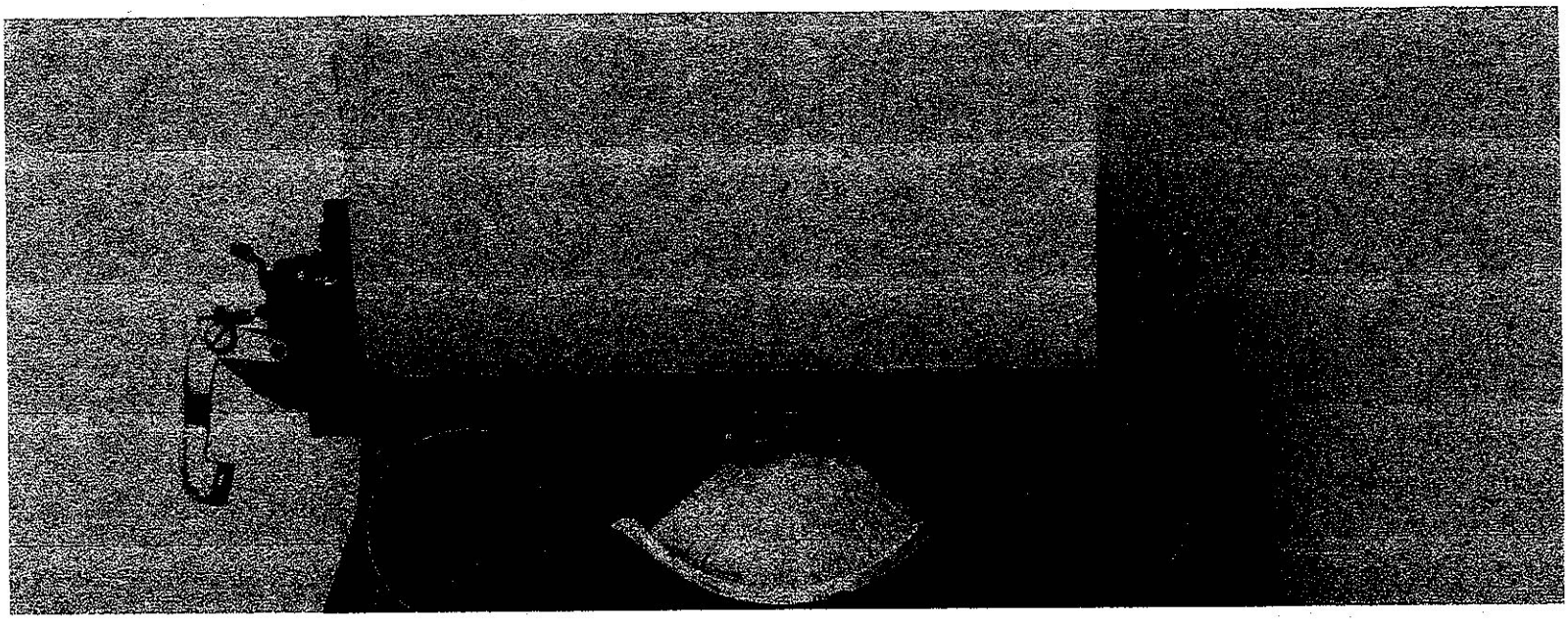

YU Torah Mitzion Kollel

SERIDEI ESH

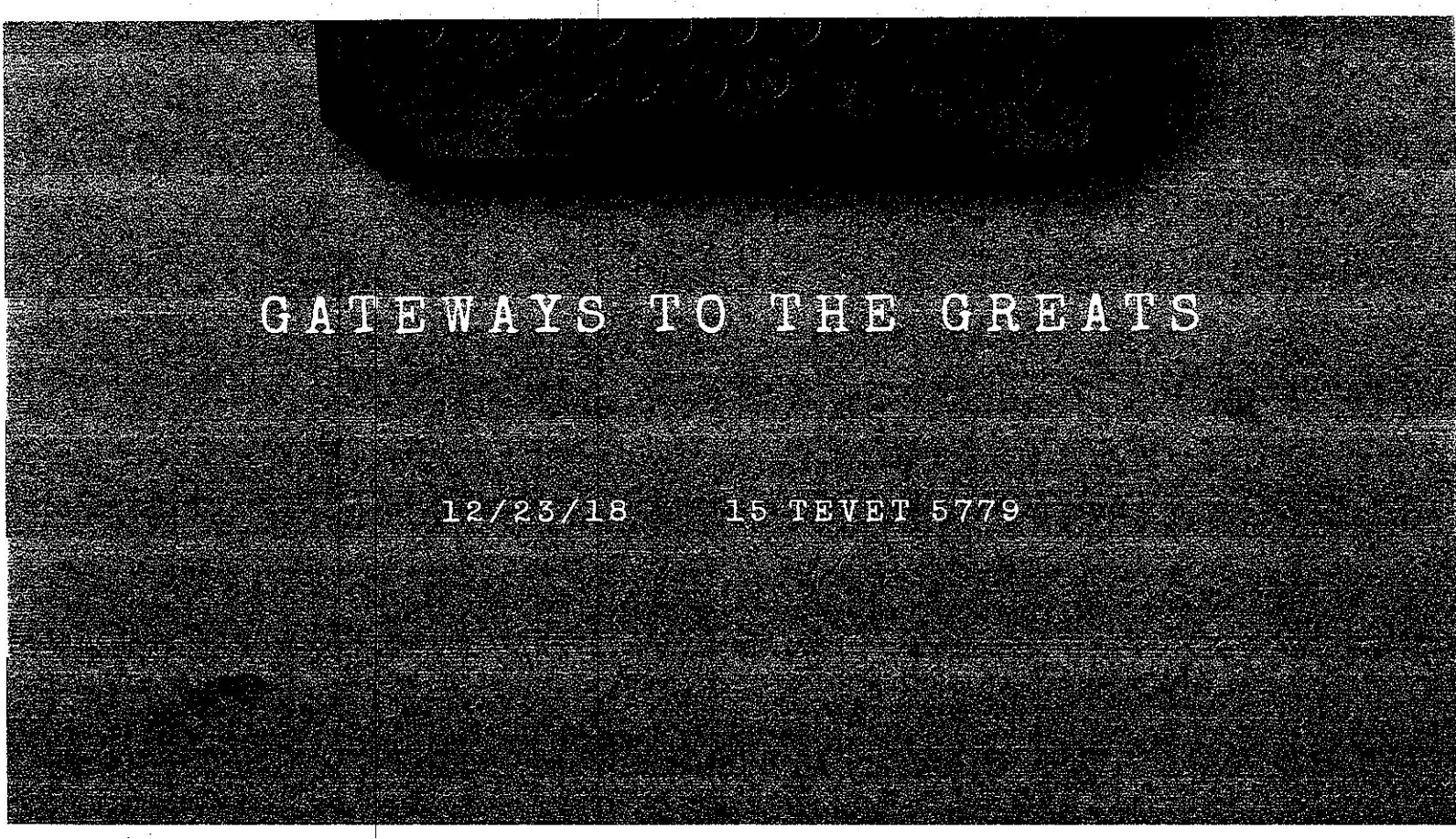

GATEWAYS TO THE GREATS

12/23/18 15 TEVET 5779

בשער הספר

בפתח שער ספרי כפי פרושות לשמים בתפלת מודים להשי"ת אשר ברחמיו ובחסדיו הוציאני בעתו מגרמניא, ארץ הדמים, ומעיר ברלין שהפכה בימי שלטון הרשע והזדון להיות בירת הרשעות העולמית, ואף בהיותי בשביה, בגיטו החדשאי ובמחנה הריכוז בגרמניא הצילני ברחמיו הרבים מידי המרצחים, רוצחי עמנו ומשמידי רוב בנינה של יהדות הגולה, יהא שמו הגדול מבורך!

אני הגבר ראה בעני שבט עברתו. עברתי כל מדורי התופת הנאצי ימ"ש והרבה תלאות וטורעניות מצאוני. שתיתי ומציתי את כוס התרעלה. במו עיני ראיתי את מעשי הרצח השוד והחמס של רשעי־עולם הארורים, מעשי אכזריות ותעלולי רשע ומרמה בתוך חומות הגיטו ומעשי תועבה ונזול במחנות הריכוז והסגר אשר לא נראו כמוהם מיום ברוא ד' שמים וארץ. בגיטו נתגלתה זית־האדם הגרמנית בכל גזלותה ורשעותה. ראינו בשפלותם של בני־אדם גטולי מצפון אנושי אשר אכזריותם עולה כמה מונים על זו של חיתו טרף. יסור יסרני ד' לראות בענויים האיומים של מאות אלפי אחב"י קודם שנגאלו מענוייהם ע"י הכנסתם לכבשני האש ותאי הגז ונרצחו במיתות שריפה הרג וחנק! ולמות לא נתנני! רק מתי מספר ניצולו מתתופת הנאצי הזה בגטי־גסים.

לעומת החורבן הנורא הזה, אשר אין דומה לו בהיסטורי' האנושית, של רובן ככולן של קהלות ישראל שנמחו ונשמדו ונכחדו מעל אדמת אירופא המרכזית הצפונית הדרומית. נוכח הפבח של ששת מיליוני נפש מישראל ונוכח התבערה הגדולה הנוראה והאיומה שבה נשרפו חיים גדולי האומה, גאוניה, קדושיה וצדיקיה, רבניה וראשי ישיבותיה — רעדה תאחזני ובושה תכסה את פני לבוא ולספר על הנסים והנפלאות שנעשו עם אחוב קטן כמוני, אשר לא אדע במה לתלות נס־הצלתי, בודאי לא מזכות יתירה, אלא ממיעוט זכות להמנות בין מקדשי השם הגדול והנורא.

ברם חובת ההודאה הוא חוק ההלכה הכתובה והמפורשה, ובכן — עלי להודות להשם שהחייני וקיימני והגיעני לראות ספרי זה מופיע לאור עולם.

קראתי את שמו „שרידי אש". כי כשמו כן הוא, שריד זעיר מהשריפה אשר שרף ד' את עיר הרשעות הבבלנית והרצחנית. ונס גדול נעשה לספרי זה. כששה חדשים לפני מלחמת־העולם השניה נגזר עלי מטעם ה„גיסטאפו" הרשעה לעזוב את ברלין. לא ניתנה לי רשות לקחת עמי לא ספר ולא בגד ולא שום חפץ אחר. רק בכסותי לעורי יצאתי את העיר בלוית אחד מתלמידי. כל כתבי הרבים, בהם תשובות להלכה, חידושי תורה וביאורים בסוגיות, מחקרים במקצועות תורה שונים נאבדו כמעט כולם.

ורק חבילת־כתבים אחת ניצולה ע"י תלמידי היקר הרה"ג גדול בתורה ובמדע ד"ר אליעזר ברקוביץ, מי שהי' רב העדה הברלינית הגדולה ואח"כ בכמה ערים באנגליא ובאמריקה ועכשי' משמש כרב ומורה בבית מדרש הגדול לתורה בשיקאגו. הוא שמר עליהם כעל בבת עינו, ובזמן שהותו בלונדון והעיר השפצצה ע"י הנאצים ימ"ש והוא הוכרח להחבא במחבוא, לקח עמו את הכתבים ההם ולא הרפה מהם עד כלות המלחמה, כאשר נודע לו מקום מגורי החזירם אלי בשמחה. זכרה לו אלקים לטובה! הכתבים הניצולים הי' מבולבלים ומעורבבים ורבות טרחתי ועמלתי בהם כדי לצורפם ולהאחידם לספר. כתבים אלה נכנסו לספרי זה בשני חלקיו. הם כוללים תשובות לרבנים לבע"ב ולמנהיגי קהלות על שאלותיהם וספקותיהם בעניני הלכות ובעניני תיקון מקואות ובנין בתי־כנסת ותיקון בתי־קברות וכיו"ב. בספרי נאספו מפזוריהם גם חידושים וביאורים בסוגיות וביאורים לרמב"ם וראשונים שכבר נדפסו בקובצים וכיו"ב שונים. רובי דבריהם נאמרו בע"פ בשיעורים הקבועים שהרציתי יום יום בבית מדרש לרבנים אשר בברלין לפני תלמידים מקשיבים ומחכימים.

כאמור מביל ספרי רק מיעוט מהתשובות הרבות שכתבתי בזמן שירותי כמורה לתלמוד ופוסקים בבית מדרשנו הגדול.

זכה בית מדרשנו הגדול שבראשונה נוסד ע"י רבנו הגדול הגר"ע הילדסהיימר זצ"ל לשם חינוכם וגידולם והכשרתם של המתעתדים לרבנות, להוראה ולמנהיגות בישראל. זכה ועלה ונתעלה להיות מרכז ההוראה, למוסד עליון לעניני הלכה ולעניני הנהגה קהלתית וציבורית. מיום שחזר הגר"ע הילדסהיימר, יליד העיר הלברשטאדט באשכנז, מרבנותו הראשונה בעיר אייזנשטאדט אשר באונגארן לארץ מולדתו ולעיר ברלין בירתה, התחילה תקופה חדשה בחיי היהודים באשכנז, אשר כבר הוצפה בזרם ההתבוללות האירופאית. בראשית ביאתו לברלין יסד את העדה החרדית „עדת ישראל" אשר ביחד עם העדה הגהדרה בפרנקפורט

printed from Otzar Hahochma www.otzar.org

עמדו בראש תנועת התחיה הדתית שמטרתה היתה להחזיר עטרת היהדות ותפארת חיי המסורת הקדושה ליושנן*. אחי״כ יסד את בית מדרשו הגדול לתורה ולתעודה ועמד בראשו כל ימי חייו. ר׳ עזריאל הילדסהיימר הי׳ גאון תלמודי (תלמידו של בעל „ערוך לנר״) ובעל השכלה מדעית מקיפה. בשיבה אל מקורות היהדות בעיון ולימוד בש״ס ופוסקים ובספרות הגאונית והרבנית הגדולה ראה את הערובה היותר בטוחה להחזרת תפארת היהדות לקדמותה. אורה המבהיק של היהדות המקורית תדהה את הזוהר החיצוני של התרבות האירופאית החדשה. אבל הוא דרש מתלמידיו שבל יזניחו את העבודה בשדה חכמת ישראל על יסודות המסורת — הוא טען כי לא מספיק בימינו שהרבנים ידעו פרק בהוראות איסור והיתר, כשרות וטריפות, טומאה וטהרה שבודאי הם יסוד היסודות בחיי־יהדות, אלא הם צריכים לעמוד בפני העולם הגדול ולהוכיח צדקת היהדות ואמתותיה הנצחיות בפני המדע החילוני. על רבנים כנושאי דבר ר׳ להסביר לעם ולעולם את דעת היהדות על כל הבעיות של המוסר, של המשפט ושל התיקון הסוציאלי שהדור החדש מתחבט בהם. עליהם להראות כי אין היהדות אוסף של חוקים ומנהגים דתיים לבד, כי אם כח רוחני מכריע בחיי האנושיות. ומובן, כי אין להם להשאיר שום בעיה ושום התקפת מצד מדעי־הטבע בלא תשובה הוגנת ומשכנעת. בהדגשה מיוחדת הראה הגר״ע הילדסהיימר על חשיבות הדרשה בבתי־כנסת ועל הכושר להתעה פומבית. לדרשה ולנאום יש השפעה גדולה בדור של תעמולה צוחנית. אי אפשר לרב בימינו להשתמט ולהתכוץ בקרן זוית של חדר למודיו, עליו לעמוד בשער. ועליו למצוא נתיב ללב הנוער המתגדל ומתחנך בבתי־ספר חילוניים ע״מ לקרבו ולהכניסו לעולמה הרוחני של תורת היהדות. הוא צריך לדעת את המתרחש סביבו בעולם המדע והספרות, את זרמי הרוח ההולכים ומתחדשים מתקופה לתקופה. בלא הכשרה שיטתית ובלא ידיעת שפת המחשבה המודרנית לא יוכל למצוא את הנתיב ואת המגע הנפשי לעולמו הפנימי של הנוער ושל בני הדור החדש.

לאמתו של דבר ולמדות שמו הרשמי לא רצה הגר״ע ז״ל ליצור מוסד מיוחד לרבנים ולמשמשים בקודש. בעיקר רצה ליצור מוסד לגידול אינטיליגנציה דתית. כשלון מיהדות בדורו נגרמה בעיקר בשל מחסור באינטיליגנציה דתית. כי כל אנשי האינטיליגנציה של אז היו כולם בלתי־דתיים והם גינו את החרדים והלשינו עליהם כעל מורדי־אור ומזעזעי־חרבות. הגאונים של אז שישבו על כסאות הרבנות בערים גדולות התבודדו בד׳ אמות של הלכה ובהם יצרו באמת גדולות ונפלאות בשדה התורה, אבל מתוך שחי׳ מבודדים אבד להם הקשר עם המוני בית ישראל. לא הי׳ ביניהם אנשים כמו ר׳ סעדי׳ גאון, כהראב״ע, או כהרמב״ם והרמב״ן הר״ח קרשקש, שידעו לחדור לתוך מבצרי המדעיות החילונית ולהוקיע את ריקנותה לעיני השמש.

מבין האינטיליגנציה הזאת שהתחנכה בבית מדרשו של ר״ע הילדסהיימר צריכים הי׳ לצאת רבנים מוכשרים לתעודתם, להאיר את היהדות ולשמור משמרת התורה והאמונה וכל סגולות הקודש של אומתנו. והם הוכשרו לכך באופן שיטתי ויסודי.

במשך הזמן חרג בית מדרש זה ממסגרתו המצומצמת. תלמידיו נתמנו לרבנים בכל הערים הגדולות באשכנז כמעט ובכל ערי השדה והם שמרו נאמנותם ואהבתם לבית היוצר של תרבותם הרוחנית, התורנית והמוסרית. ר׳ עזריאל הילדסהיימר נעשה ליהדות המערב בבחינת רשבה״ג. לא נעשה דבר גדול ולא הוכרעה הלכה למעשה ולא בוצע מפעל גדול מבלי שאול את פי „הרבי״ (חרדי אשכנז כנוהו את ר׳ עזריאל בשם „רבי״ סתם). הוא האיר את המערב בתורתו צדקתו וחכמתו. והוא זכה להעמיד תלמידים גדולים וחכמים מובהקים, מהם ישבו כסאות למשפט בערים גדולות (אמנה אחדים: הרב ד״ר מרדכי הורביץ בפ״ם ענ״מ, הרב ד״ר לרנר באלטונא, הרב ד״ר נחמי׳ נובל בפ״ם, הרב ד״ר חיים ביברפלד, הרב ד״ר עזריאל מונק, הרב פרופיסור ד״ר יחזקאל בנעט, הרב ד״ר יעקב פריימאנן, פרופיסור א. מיטוואך, פרופיסור ד״ר פריימאנן, וכו׳ וכו׳) ומהם תפשו משרות גבוהות כראשי בתי־מדרש לחכמת ישראל וכפרופיסורים במכללות אירופאיות. כולם קידשו ופיארו ש״ש ושם ישראל ברמתם הרוחנית הגבוהה ובדוגמת חייהם האישיים — והם קידשו, ופיארו את שם רבם הגדול. משמת ה„רבי״ הזקן, זכרונו לברכה, עמד בראש בית המדרש תלמידו וחברו הגדול הגאון המופלא מרן ר׳ דוד צבי הופמן זצ״ל. על רד״צ הופמן אין צורך להרבות בדברים. הוא הי׳ גאון בתורה ואחד מאבות הראשונים של חכמת ישראל. שמו מפורסם וידוע למדי בין כל החוגים. ספרו „שו״ת מלמד להועיל״ הוכר בעולם הרבני בספר פוסק ממדרגה ראשונה. וספריו המדעיים בכל מקצועות התורה והחכמה הם ספרי־יסוד לחקירה מדעית. החכם הסופר ר׳ א. מ. ליפשיץ כתב בראש הספר „ראיות מכריעות נגד ולהויזן״ של הופמן ז״ל. שתורגם לעברית (ירושלים תרפ״ה) מאמר הערכה נלהב ומלא הערצה על ר׳ דוד צבי הופמן ז״ל.

ומי שזכה להכיר את רד״צ הופמן יודע כי אין בדבריו הפרזה כלשהי ורק אוסיף על יסוד הכרתי אותו, כי לא הניח כמותו בישראל.

---

* על חלקו המכריע של הגאון רש״ר הירש זצ״ל בתנועה זו דיברתי במאמרי ב„שערים״ ה׳ טבת תשי״א, וכן במאמרי שנדפס ב„ספר הזכרון״ שהוציא הרב ד״ר ש. עהרמאן בצירוף, תש״ן.

printed from Otzar Hahochma www.otzar.org

בשער הספר

בזקנותו, כשהרגיש הגרד"צ את תשישות כחו, ביקש שיוסיפו לו כח חדש במילוי התפקידים הגדולים של בית המדרש. מנהלי הסמינר מנו את הג"ר אברהם אלי' קפלן, אחד המיוחד בגאוני ליטא הצעירים והוא נועד למלא את מקומו של רדצ"ה. לצערם וליגונם של תלמידיו ומעריציו הרבים לא ארכו ימי משרתו בביהמ"ל. אחרי עבודה פורי' ומבורכת במשך ארבע שנים נפטר הגראא"ק בט"ו אייר תרפ"ד. בן ל"ד היה בפטירתו.

אוצר החכמה

ואני כאשר נקראתי לבוא ולעמוד במקום גדולים, לשבת על כסא מרום של גאוני ישראל ומאורי' ידעתי את מיעוט ערכי, שאין אני ראוי לחוות דעה ולהכריע הלכה לרבים, לא יכולתי להשתמט מלקבל עלי עול ההוראה הכפולה. משימה אחראית זו הוטלה עלי ע"י חבר המורים של בית מדרשנו וע"י הקורא־טוריון של בית המדרש שהי' מורכב מרבנים גדולים ואנשים מפורסמים. יגעתי בכל כחי ובאימוץ העיון להוציא הלכה ברורה ובשאלות חמורות ביקשתי את הסכמותיהם של גדולי־הדור והם נענו לי וכמעט תמיד הסכימו עמדי. ספרי זה בשני חלקיו הוא פרי עמלי הרב בתורה ובהוראה. חלקו הראשון מכיל את התשובות על הימום הבהמות קודם שחיטתן ועל חתיכת המפרקת בשחיטת עופות. אלה הן תשובות לשאלות שהסעירו בשעתן את העולם היהודי כולו, ושבהן הי' תלויות חיי אלפי נפשות בגרמניא הארורה, אשר כבר בראשית מלכותו גזר צורר היהודים המזוהם, ימ"ש וזכרו, על השחיטה הכשרה והמקובלה וברשעותו זמם להכרית אוכל בשר מפי היהודים. ברוך השם שהתשובות ההן חדלו להיות להן ערך מעשי כל שהוא. כבר בימי הגזרה הרעה קבלו אתב"י בכל ארצות פזוריהם שלא לשנות שינוי כל שהוא מאופן השחיטה הנהוג בישראל מדורי־דורות. ועם ישראל קדושים הם וחלילה להם לנגוע אף כחוט השערה במסורת הקדושה אשר עליה הורגנו ועלי' מסרו נפשותיהם אבותינו ואבות אבותינו בכל שנות גלותנו. ולא נמנעתי מלפרסמן, משום חשיבותן ההיסטורית, לפי שיש בהן זכר להיאוש המר שתקף את המוני בית ישראל ואת החרדה הגדולה של רבני ישראל אשר חרדו לחתור ולמצוא הצלה ופיקוח כל שהוא לנפשות רבבות ישראל, וזכר לגבורה הנפשית של גדולי ישראל לעמוד על נפשם ולא להכנע לגזירות של שונאי ישראל אשר מתוך שנאתם הכבושה מעלילים עלילות רשע על עם ה' וזתורתו הקדושה.

בחלקו השני כינסתי התשובות שכתבתי לשואלים באשכנז ושאר ארצות, רובן נכתבו בשנות שירותי ברב ומורה בבית מדרש לרבנים בברלין ומיעוטן — לאחר שיחרורי בעז"ה ממאסרי ומשבייתי במחנה ההסגר ולאחר שמצאתי מנוח בעיר מונטרה השלוה. הכנסתי כל מה שהשיגת ידי להשיג, הן מה שנמצא בחבילת־הכתבים שניצולה ע"י תלמידי הנ"ל והן מה שחיברתי עפ"י רשימות קצרות שהמציאו לי עפ"י בקשתי תלמידי לשעבר. לצערי לא נענו כולם לבקשתי, אבל עודני בתקוה כי יעשו זאת בעתיד וברצות השם לחייני ולקיימני אשתדל בל"נ להוציא חלק שלישי של תשובות וחדושי תורה.

בספרי בונסו אף מכתבים שאין בהם לא עקירת הדין ואפילו לא חידושים גדולים, אבל יש בהם משום זכר הימים, ימי שלוה ופריחה וימי מצוקה ודכאון, שבהם זכיתי לשבת על כסא ההוראה של גדולי ישראל, ואולי ישמשו גם כעין ראי לשיקוף החיים הדתיים והצבוריים של קהלות ישראל באשכנז, אשר ליגונגו הגדול נבחדו ועברו מן העולם. מהם ידאו בני הדור הבא את המצב הרוחני של מנהיגי ישראל ורבניו בגרמניא אשר ביושר לבם וביראת ה' הקדושה שפעמה בנפשם אזרו שארית כחם לשמור על גחלת היהדות שלא תכבה ח"ו בצוק העתים.

ורעיון־לואי מפעם בלבי: תלמידי בית מדרשנו נתפזרו לכל רוח ולכל קצווי העולם, אולי ישמש להם ספרי זה מעין קשר ואיגוד מתוך זכרון הימים הראשונים שבהם הי' קשורים והדוקים לבית מדרשנו והשראתו הרוחנית היתה יקרה בעיניהם.

בית מדרשנו הגדול חרב בעו"ה, אבל זכרו הקדוש לא יסף מקרב לב תלמידיו. רבים מהם עלו לגדולה ומכהנים פאר בערים גדולות בכל רחבי העולם היהודי ומקדשים ומפארים שם ישראל ושם תורתנו ואמונתנו, ואחרים עלו לארצנו הקדושה ופועלים כרבנים כמורים ועומדים בראש החינוך הדתי, ואחדים עומדים בראש השלטון הממלכתי וכולם עושים חיזוק לתורת ישראל בארץ ישראל. יהא שמו הגדול ברוך ומבורך.

יעמוד נא ספרי זה כמצבה צנועה לבית מקדש מעט שבמשך שמונים שנה הפיץ תורה ואורה לפזורי ישראל.

המחבר

printed from Otzar Hahochma www.otzar.org

WEINBERG, JEHIEL JACOB (1885–1966), talmudic authority, thinker, and teacher. Weinberg studied in the yeshivot of Mir and Slobodka. In 1907 he was appointed rabbi in his native Pilwishki (in Lithuania). While there, he lectured to a group of advanced Talmud students and contributed articles to the periodical *Yagdil Torah*. With the outbreak of World War I, Weinberg went to Germany and studied at the University of Giessen, where he was granted his doctorate for his thesis on the masorah. He was appointed rabbi of the Charlottenburg district of Berlin and in 1924 began to lecture in Talmud and *halakhah* at the *Rabbiner-Seminar Fuer Das Orthodoxe Judentum , of which he later became rector. In his lectures and essays, Weinberg introduced German Orthodoxy to the viewpoints of the eastern European yeshivot. Following the closing of the Rabbiner-Seminar by the Nazis, he returned to eastern Europe and was later interned in various concentration camps. After the war, broken in health, he settled in Montreux, Switzerland, from where he exercised considerable influence, primarily through his writing. A profound talmudic scholar, at home in the critical-historical approach of modern scholarship, well read in general literature, and familiar with current problems, he educated a generation of intellectuals who became rabbis and communal leaders. He maintained close relations with the leading talmudists of his time and was held in respect by European scholars, becoming a link between eastern and western Jewry.

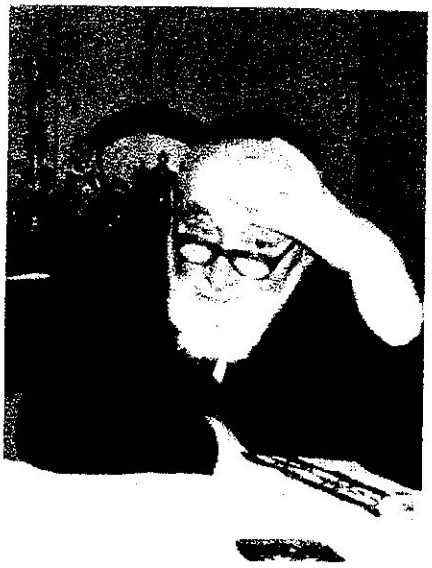

Weinberg's most important work is his responsa *Seridei Esh* (1961–69) in four volumes, the third and fourth volume appearing posthumously. Among the practical problems discussed are whether animals may be electrically stunned before *sheḥitah*, whether it is permitted to have a bat mitzvah ceremony for girls corresponding with the boys' bar mitzvah, and whether Jews may lecture on Jewish law to gentiles. In the course of his responsa, which reflect his independent and incisive reasoning, Weinberg elucidates many talmudic themes. He was considered an authoritative halakhist, and problems were addressed to him from all parts of the world. His essays (published in *Li-Ferakim*, 1936, and *Das Volk der Religion*, 1949) reveal not only his own originality, but the profound influence upon him of the ideas of Israel *Lipkin (Salanter) and Samson Raphael *Hirsch . His talmudic genius is apparent in *Meḥkarim ba-Talmud* (1937–38). Weinberg was also a frequent contributor to rabbinic periodicals. He died in Montreux and was buried in Jerusalem.

- **Encyclopedia Judaica. BLIOGRAPHY:**

Soreski, in: J.J. Weinberg, *Et Aḥai Anokhi Mevakkesh* (1966), 17–42; Berkovits, in: *Tradition*, 8, no. 2 (1966), 5–14; idem et al., in: *Hadorom*, 24 (1966/67), 6–20; Cohen et al., in: *De'ot*, 31 (1966/67), 7–23; Atlas, in: *Sinai*, 58 (1966), 281–96; H.H. Greenberg, *Mi-Gedolei ha-Dor* (1967); *Yahadut Lita*, 3 (1967), 46; I. Grunfeld, *Three Generations* (1958), 78–79, 103.